

1/2022

NIEZBĘDNIKINTELIGENTA

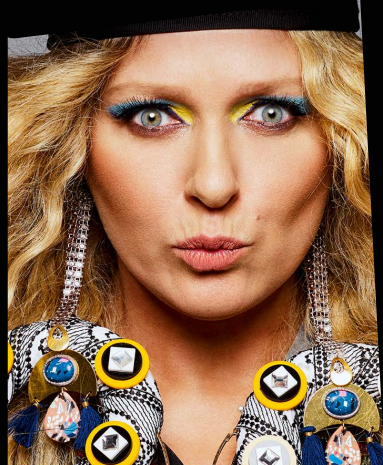
POLITYKA

Dzieje kultury w wolnej Polsce

Cena 23,99 zł (w tym 8% vat) INDEKS 403660

DZIEJE KULTURY W WOLNEJ POLSCE

NIEZBĘDNIKINTELIGENTA

ISSN 2391-7709
9 772391 770213 01>

30 lat Paszportów POLITYKI

NORBLIN BCIA BUCH

KREUJEMY NOWOCZESNE
PRZESTRZENIE MULTIMEDIALNE

- Lider w branży systemów multimedialnych
- Generalny wykonawca przestrzeni ekspozycyjnych
- Integrator systemów audio-video w obiektach biurowych, szkołach, uczelniach, teatrach i hotelach
- Dostawca najnowocześniejszych rozwiązań multimedialnych
- Projektant kompleksowych rozwiązań technologicznych

ZAUFALO NAM SETKI KLIENTÓW

DORADZAMY PROJEKTUJEMY REALIZUJEMY SERWISUJEMY

Skontaktuj się z nami:

☎ 734-492-670

@ biuro@groupav.pl

📷 group_av_polska_

📌 groupavsp

🌐 groupav.pl

Trzydzieści lat minęło

Nagradzamy ich za to, co już osiągnęli, wierząc, że dzieła największe stworzą w dającej się przewidzieć przyszłości” – pisał o laureatach Paszportów POLITYKI Zdzisław Pietrasik. Ta wiara znalazła odzwierciedlenie w rzeczywistości – to w znacznej mierze oni tworzyli kulturę po przełomie, w wolnej już Polsce, której nasze nagrody są niemal równolatkami. O tym właśnie opowiadamy w tym wydaniu „Niezbędnika”.

Co przez te trzy dekady widziały Paszporty? Dwa Noble (Wisława Szymborska, 1996, i Olga Tokarczuk, 2018), kilka Oscarów, sukcesy o kilkumilionowym zasięgu, spektakularne porażki. Wielkie debaty i uliczne protesty. Kolejki do kas i niszczenie dzieł sztuki. 12 ministrów kultury. Powstanie wielkich instytutów kulturalnych (PISF, FINA, IAM, Instytut Książki itd.) i programów dofinansowania, a później ich polityczne kryzysy. Przelotne mody i trwałe

zmiany. Wielkie polityczne zawirowania i osobiste dramaty artystów. Odkrywaną na nowo lokalność i tożsamość – narodową, społeczną i seksualną. Wycieczki w przyszłość i powroty do przeszłości.

Da się w tym okresie zamknąć także to, co zapowiadał Zdzisław Pietrasik: największe zwroty kariery wybitnych artystek i artystów, którzy z debiutantów stali się ikonami, punktami odniesienia na kulturalnej mapie.

Tę wielowątkową historię opowiadają państwu dziennikarze działu kultury POLITYKI, lecz przede wszystkim bohaterowie Paszportów. Ci, których nagradzaliśmy „dowodami osobowości”, jak je nazywał Zdzisław Pietrasik. Ci, którym do rubryki „znaki szczególne” wpisywaliśmy hasło „talent”.

Zapraszamy do wspólnej podróży. I na 30. edycję Paszportów – 17 stycznia 2023 r. na antenie TVN oraz na kanale YouTube i Facebooku POLITYKI. Nominacje już na polityka.pl/paszportypolityki.

BARTEK CHACIŃSKI, REDAKTOR WYDANIA
KATARZYNA CZARNECKA, REDAKTORKA PROWADZĄCA

JERZY BACZYŃSKI, REDAKTOR NACZELNY POLITYKI

- 6 **Polska kultura i Paszporty POLITYKI: trzy dekady zmian** Bartek Chaciński
- 10 **Transformacja: z wysokości na jarmark** Mirosław Pęczak
- 16 **Polityka kulturalna: wzlot i upadek** Piotr Sarzyński
- 20 **Tokarczuk: brytyjski triumf** rozmowa z Antonią Lloyd-Jones, tłumaczką literatury
- 22 **Język: od „Psów” do Maty** Bartek Chaciński
- 26 **Komiks: bohaterowie i kanalie** Jakub Demiańczuk
- 28 **PRL: polska ostaligia** Olga Drenda
- 31 **Gust narodowy** felieton Marcina Wichy
- 32 **Publiczność: wszystkożercy czy barbarzyńcy** Mirosław Pęczak

FILM

- 36 **Miauczyński: Polak zawsze drugi** Janusz Wróblewski
- 40 **Kino historyczne: rozliczenia i nowa tożsamość** Jakub Majmurek
- 44 **Seriale: nieprzewidziana rewolucja** Aneta Kyzioł
- 48 **Od Kieślowskiego do Pawlikowskiego: nasze morale** Janusz Wróblewski

TEATR

- 54 **Jarzyna i spółka: kariery ojcobójców** Aneta Kyzioł
- 58 **„Dziady”: narodowy barometr** Aneta Kyzioł
- 60 **Sakowicz: chęć przemian** rozmowa z tancerzem i choreografem

LITERATURA

- 62 **Masłowska: przeoranie słów** Justyna Sobolewska
- 66 **LGBT+: ciągła emancypacja** Renata Lis
- 69 **Reportaż: piękny widok z daleka** Małgorzata Rejmer

SZTUKI WIZUALNE

- 74 **Dziesiątka trzech dekad: ranking dzieł sztuki** Piotr Sarzyński
- 78 **Sztuka cyfrowa: szansa i zagrożenie** Michał R. Wiśniewski
- 80 **Kozyra i inni: wrażliwość uderzeniowa** Piotr Sarzyński

MUZYKA POWAŻNA

- 84 **Śpiewacy: gosi eksportowe** Dorota Szwarzman
- 87 **Zubel: podwójny prestiż** rozmowa ze śpiewaczką operową i kompozytorką
- 92 **Od Mykietyna do Strycharskiego: teatr dźwięku** Jan Topolski

MUZYKA POPULARNA

- 98 **Rap: krajowa kronika z osiedli** Marcin Flint
- 102 **Pop: koniec obciachu** Bartek Chaciński
- 105 **Muzyka tradycyjna: sukcesy i spory** Michał Wieczorek
- 108 **Yass: od Coltrane’a do Gombro** Rafał Księżyk
- 110 **Heavy metal: nurt nieskończony** Łukasz Orbitowski

KULTURA CYFROWA

- 112 **CD Projekt RED: mit milionera z pucybuta** Olaf Szewczyk
- 116 **Gry wideo: artyści i inżynierowie** Michał R. Wiśniewski
- 122 **Janek Koza komentuje**

30 30 lat w 30 scenach. s. 14, 34, 52, 72, 96, 120

© MICHAŁ KOLYGA/REPORTER, ALBERT ZAWADA/AGENCJA WYBORCZA.PL, EAST NEWS, ŁUKASZ GIZA/MATERIAŁY PRASOWE, MARLENA BIELIŃSKA/MATERIAŁY PRASOWE, LESZEK ZYCH, ANDRZEJ ŚWIETLIK/FORUM, DARIUSZ GAŁĄZKA/AKPA, ROBERT PAŁKA/FORUM, DARIUSZ GOLIK/FORUM, TOMASZ URBANEK/EAST NEWS, CD PROJEKT/MATERIAŁY PRASOWE

POLITYKA

WYDAWCA
POLITYKA Spółka z o.o. SKA
ADRES ul. Słupecka 6, 02-309 Warszawa 22, skr. poczt. 13

polityka.pl
POCZTA ELEKTRONICZNA
polityka@polityka.pl

PREZES I REDAKTOR NACZELNY
Jerzy Baczyński
Z-CY REDAKTORA NACZELNEGO
Mariusz Janicki
(pierwszy zastępca)
Witold Pawłowski
Łukasz Lipiński
(wydania cyfrowe)

DYREKTOR WYDAWNICZY
Piotr Zmelonek

REDAKCJA WYDANIA
Bartek Chaciński
Aneta Kyzioł
Katarzyna Czarnačka

OKŁADKA
Joanna Mucho
OPRACOWANIE GRAFICZNE
Marek Kwiatkowski
WSPÓŁPRACA
Iła Piotrowska
OPRACOWANIE FOTOGRAFII
Andrzej Kozak

FOTODYCCJA
Anna Amarowicz

KOREKTA
Agnieszka Fila
Krystyna Jaworska
Zofia Kozik
Małgorzata Walczak

BIURO REKLAMY
RECEPCJA tel. 22 451 61 36
tel. /faks 22 451 61 37
faks 22 451 61 68
e-mail:
reklama@polityka.pl
DRUK QuadWinkowski

Jana Shostak
Mikołaj Sobczak
Małgorzata Mirga-Tas
Weronika Gęsicka
Diana Lelonek
Norman Leto
Daniel Rycharski
Tymek Borowski
Jakub Woynarowski
Aneta Grzeszykowska
Julita Wójcik
Nicolas Groszpiere
Wojciech Bąkowski
Karol Radziszewski
Maciej Kurak
Joanna Rajkowska
Grupa Twożywo
Robert Kuśmirowski
Cezary Bodzianowski
Monika Sosnowska
Marcin Maciejowski
Katarzyna Józefowicz
Dominik Lejman
Leon Tarasewicz
Jarosław Modzelewski
Katarzyna Kozyra
Zofia Kulik
Miroslaw Bałka
Ryszard Górecki
Stasys Eidrigevicius

Państwowa
Galeria Sztuki
w Sopocie

Granice sztuki 30 lat Paszportów POLITYKI

POLITYKA

zaprasza

29.01
16.04
2023

SZTAFETA POKOLEŃ

30 lat Paszportów POLITYKI to zarazem historia polskiej kultury po transformacji. Razem z nią przemianie ulegały same nagrody.

BARTEK CHACIŃSKI

Zaczął się od pomysłu rzuconego w redakcyjnym korytarzu jeszcze w dawnej siedzibie POLITYKI przy ul. Miedzianej. Rzucającym był Zdzisław Pietrasik, wieloletni szef działu kultury pisma, zmarły w 2017 r. Sama idea miała być reakcją na zmieniający się krajobraz kulturalny Polski. „Dziś nikt nie ustala hierarchii w kulturze, na pewno nie w takim znaczeniu jak kiedyś” – mówił w jednym z wywiadów. Stąd pomysł, aby do typowania najciekawszych twórców z poszczególnych dziedzin za-

prosić wielu krytyków i recenzentów z różnych mediów. W etapie drugim najlepszych spośród tych zgłoszeń wybierać miała kapituła redakcyjna.

A skąd nazwa „paszport”? Ten dokument – dziś wydawany z urzędu, a w wielu wypadkach niepotrzebny – przez dekady upoważniał do wyjazdu z kraju. I miał wartość o tyle szczególną, że trudno go było zdobyć. (Choć na pewnym etapie pojawiła się też inna propozycja nazwy nagrody: Złote Pietrasiki).

Dlaczego wskazanie dotyczyło tych, którzy mieli wyjechać w świat? Kryło się za tym pewne spostrzeżenie ówczesnego zespołu redakcyjnego – z pracującym w dziale do dziś współtwórcą nagrody Piotrem Sarzyńskim – związane z pierwszą połową lat 90. Polacy masowo nadrabiali zaległości z masowej, zachodniej kultury (patrz: s 10). Redakcji chodziło o to, aby zwrócić uwagę na polskich twórców, którzy także mają „klasę międzynarodową”. Zwłaszcza na młodych, dla których wsparcie publiczne wydawało się niewystarczające. Cały instytucjonalny aparat kultury wyglądał zupełnie inaczej niż dziś (patrz: s. 16).

Lata 90. przyniosły też ruchy górotwórcze w finansowym krajobrazie kultury. Na tej masowej, dostosowującej się do oczekiwań rynku, można było zarobić niewspółmiernie więcej niż wcześniej. Także media kierowały się silniej niż dotąd parametrem tego, o czym się pisać oplać. A gdy jedne sfery kultury podlegały wypiętrzeniu wynikającym z kumulacji sławy i pieniędzy, w innych pozostawały ambicje artystyczne. Zwykle honorowane przez nagrody, których jednak na początku lat 90. nie było tak dużo jak dziś. Muzyczne Fryderyki miały powstać dopiero w 1995 r., a Nagroda Literacka Nike – w roku 1997.

Dla najwybitniejszych były oczywiście odznaczenia państwowe, jednak Paszport miał honorować nie tych, którzy sukces już osiągnęli, ale tych, którzy na przepustkę do międzynarodowej kariery czekają i zasługują. Nie wiedzieliśmy wtedy, jak szybko zmiana pozycji Polski na arenie międzynarodowej spowoduje, że w niektórych dziedzinach – jak choćby muzyka poważna – uzdolnieni artyści będą mogli zaistnieć w świecie, a nagroda przyda im się nie do wyjazdu, tylko do powrotu. „Mam nadzieję, że ten Paszport paradoksalnie będzie dla mnie przepustką do polskich filharmonii i do polskich scen” – mówiła, odbierając nagrodę, dyrygentka Marzena Diakun. Nie przewidzieliśmy też, że będziemy honorować tych, którzy z zagranicy przyjechali do nas tworzyć sztukę. Jak Nicolas Groszpiere: „Kilka lat temu dostałem paszport polski, teraz Paszport POLITYKI i proszę mnie nie pytać, który jest ważniejszy”. Ani że gala Paszportów stanie się areną gestów o znaczeniu międzynarodowym – jak na początku 2022 r., gdy Jana Shostak pojawiła się na niej w sukni zadrukowanej portretami więźniów politycznych reżimu Łukaszenki.

Choć sens Paszportów pozostawał ten sam przez 30 lat, zmieniała się ich zewnętrzna forma. Od edycji za 2002 r. (dziesięciolecie nagrody) zaczęło jej towarzyszyć dodatkowe wyróżnienie specjalne – Kreator Kultury, dla wybitnych postaci, które przez lata nie tylko same osiągnęły sukces, ale też wpłynęły na innych. Od 2016 r. do sześciu dotychczasowych kategorii – Film, Teatr, Literatura, Sztuki wizualne, Muzyka poważna i Muzyka popularna – dołączyła siódma: Kultura cyfrowa. Rok wcześniej przekonał nas do tego laur Kreatorów Kultury dla studia CD Projekt RED, twórców serii „Wiedźmin”, oraz inne sukcesy polskich twórców gier wideo.

Przy okazji pierwszej edycji nagrody wręczaliśmy w siedzibie redakcji POLITYKI, później – w sali konferencyjnej firmy Elektrim, Pałacyku Ostrogskich, Teatrze Małym (już nie istnieje), Teatrze Roma (tam świętowaliśmy 10-lecie), Teatrze Polskim i Teatrze Narodowym, a wreszcie – na hucznych ga-

Zdzisław Pietrasik, szef działu kultury POLITYKI, i Danuta Stenka, laureatka Paszportu w kategorii Teatr z 2003 r. Obok: Grażyna Torbicka i redaktor naczelny POLITYKI Jerzy Baczyński w otoczeniu „Złotych ludzi”, uczestników akcji Pawła Althamera, Kreatora Kultury – 17. edycja Paszportów.

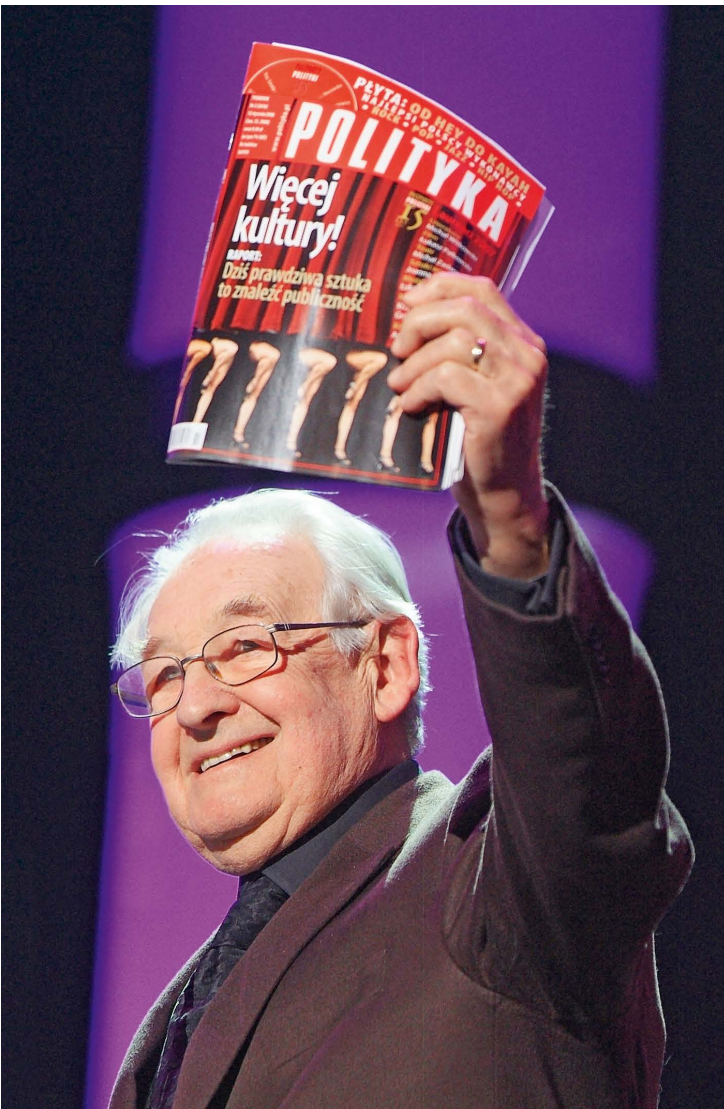
lach w Teatrze Wielkim. Nasz redaktor naczelny Jerzy Baczyński żartował wtedy, że przed nami już tylko Stadion Narodowy. W rzeczywistości wróciliśmy do Teatru Polskiego, a później – podczas pandemicznych obostrzeń, które dopadły nas dwukrotnie – musiała nam wystarczyć transmitowana w telewizji ceremonia w bezpiecznie zagospodarowanej przestrzeni studia ATM. Nie dość, że bez publiczności, to jeszcze w reżimie, który spowodował, że laureatki i laureaci odbierali sami Paszporty – „bezkontaktowo”.

Telewizja towarzyszyła nam od edycji na 10-lecie – najpierw publiczna antena TVP2, a od 2016 r. komercyjna, ale gościnnie stacja TVN. Sama transmisja – prowadzona od 18 lat przez sprawdzoną parę Grażyna Torbicka i Jerzy Baczyński – ogniskowała uwagę, bo pozwalała zaistnieć w coraz uboższym kulturalnie okienku telewizyjnym twórcom z różnych dziedzin, na równych prawach. I na chwilę stawała się platformą do wypowiedzi, a nawet swoistych performansów.

„Miałem wygłosić pięć zdań, ale nie wiem, czy sztukami plastycznymi interesuje się zbyt wiele osób, będę więc mówił krócej” – komentował swój Paszport malarz Marcin Maciejowski. „Po raz pierwszy w życiu widzę tak wielu elegancko ubranych ludzi” – mówiła 19-letnia Dorota Masłowska, dla której Paszport był pierwszą tak dużą nagrodą w artystycznym CV. Grupa Kwadrofonię, odbierając nagrodę, dała spontaniczny występ. Artur Ruciński w podziękowaniu zaśpiewał arię, a happenner Cezary Bodzianowski – piosenkę o dwóch małych pieśkach. Paweł Demirski i Monika Strzępka zażądali, by minutą ciszy uczcić pożegnanie projektu „1 proc. budżetu na kulturę”. Maciej Szajkowski upomniał się o świadczenia społeczne dla twórców i zagroził, że w razie potrzeby „ruszą z batoga-

Piotr Sarzyński, dziennikarz działu kultury POLITYKI i współtwórca Paszportów, oraz Joanna Rajkowska, która Paszport za rok 2007 odebrała z rąk Mirosława Bałki. Po prawej: Laureaci Paszportów za rok 2008, Maciej Kurak, Paweł Łysak, Sylwia Chutnik, Artur Ruciński, Maria Peszek, Małgorzata Szumowska oraz Krystian Lupa, który specjalną nagrodę Kreatora Kultury otrzymał z rąk Krzysztofa Warlikowskiego. Na dole: Andrzej Wajda odbiera Kreatora w roku 2007.

mi”. Aktor Krzysztof Zarzecki, który odbierał teatralny Paszport w imieniu nieobecnego Michała Borczucha (ten nie przyszedł, bo trzy razy był wcześniej nominowany do nagrody i jej nie dostał), przeczytał w imieniu reżysera: „Wszyscy jesteśmy teraz prawdopodobnie opozycją”. Alex Freiheit z duetu Siksa, przyjmując Paszport niedługo po dramatycznych wydarzeniach Strajku Kobiet, w które sama była zaangażowana, uznała, że tym razem to my „odwaliliśmy niezły performans”. A Jolanta Janiczak i Wiktor Rubik wyszli na scenę z zaklejonymi czarną taśmą ustami, by zaprotestować przeciwko „porządkom” nowej władzy w Teatrze Polskim we Wrocławiu.

Temperaturę podnosiła dodatkowo obecność polityków – zarówno posłów, ministrów kultury, jak i prezydentów, od Aleksandra Kwaśniewskiego po Bronisława Komorowskiego. „Przychodząc na imprezę ludzi kultury, macie państwo niezły tupet” – rzucił do urzędników ze sceny Zygmunt Miłoszewski. A Macio Moretti konstatawał: „To najbardziej abstrakcyjne przeżycie, jakiego doświadczyłem – pan prezydent dowiedział się, kim jestem”. Te spotkania miały swój ciąg dalszy – w kulturalnych szatach zawsze była szansa, by polobbować na rzecz artystów albo po prostu poznać państwowych urzędników zajmujących się kulturą. Dopiero minister Piotr Gliński – mimo ponawianych zaproszeń – nie odwiedził nas ani razu.

Dośliśmy do momentu, kiedy Paszport okazał się zataczającą koło historią dwóch pokoleń artystów. Bohaterowie pierwszych edycji stali się punktem odniesienia dla młodszych. Katarzyna Nosowska, laureatka tej z 1993 r. – w dziedzinie Estrada (później przemianowanej na Muzykę popularną) – odebrała rok temu także laur Kreatora Kultury. Mirosław Bałka, laureat z roku 1995, doczekał się wielkich sukcesów na świecie i grona własnych wychowanków jako profesor. Olga Tokarczuk (Paszport za 1996 r.) odebrała w 2019 r. Nagrodę Nobla. Krzysztof Warlikowski (2002 r.) – teatralnego Złotego Lwa w Wenecji. Andrzej Sapkowski (1997 r.)

wypromował swojego wiedzmina Geralta na najbardziej znaną „polską” postać globalnej popkultury.

Po Wojciechu Waglewskim (1995 r.) zdążyliśmy nagrodzić już Paszportami jego dwóch synów, Fisza i Emade (2006 r.), a po filmowcu Marcelu Łozińskim (1995 r.) nagrodę – w innej kategorii, literackiej – odebrał jego syn Mikołaj. Ten ostatni – ale też Sylwia Chutnik, Marcin Wicha, Małgorzata Rejmer, Ziemowit Szczerek, Piotr Paziński, Łukasz Orbitowski, ale też sama Olga Tokarczuk – pojawiają się stale lub pojawiali jako autorzy POLITYKI. Teksty kilkorga z nich znaleźć można również w tym wydaniu „Niezbędnika”. Laureaci i nominowani z lat poprzednich wracali na gale jako wręczający nagrody kolejnym twórcom, pojawiali się też jako współkreatorzy oprawy artystycznej, pozostawali bohaterami wywiadów, artykułów i recenzji.

Wystawiliśmy do tej pory 206 Paszportów – część odebrali członkowie zespołów i kolektywów artystycznych.

Wyplaciliśmy stosowną liczbę finansowych dodatków do nagrody – początkowo symbolicznych, o wysokości pojedynczej zagranicznej diety (ok. 20 dol.), później rosnących do 5, 10, 20, a w końcu 25 tys. zł. W trudnym dla artystów początku pandemii, gdy dzięki stałym partnerom (ZAIKS, Kulczyk Investments, partnerskie miasta poszczególnych kategorii) mogliśmy organizować nasz plebiscyt, podjęliśmy decyzję, by diety – w skromniejszych kwotach – wypłacać wszystkim nominowanym. Pandemia na powrót wyrównała szanse i ka-

zała spojrzeć z troską na wszystkich artystów, niezależnie od tego, w którym rejestrze kultury działają.

30 lat nagrody to także opowieść o mieszaninzie tych tonów – twórczości „wysokiej” i masowej. O znajdowaniu publiczności na ich przecięciu, w odkrywanych co roku niszach, których zestawianie ze sobą przynosi duże kłopoty krytykom. To także wielka historia sukcesów, znaczących nagrodami filmowymi dla polskich reżyserów, przekładami naszej literatury, gwiazdorskim statusem indywidualności z kręgu muzyki poważnej, rekordowymi sumami za sprzedaż obrazów, gigantycznymi nakładami gier czy wyprzedanymi stadionami (Dawid Podsiadło, laureat z roku 2018). W tym Narodowym.

„Polscy artyści, od dwustu lat sumienie narodu, poczuli się wreszcie z obowiązku świadczeń na rzecz społeczeństwa w potrzebie zwolnieni. Niektórzy do dziś nie wiedzą, jak »zagospodarować« uwolnione w ten sposób siły twórcze” – pisał w 1993 r. Zdzisław Pietrasik. Dziś podzielamy jego troskę, ale – podsumowując masę spadkową – dochodzimy do wniosku, że udało się wskazać i opowiedzieć niemało pozytywnych przykładów takiego twórczego zagospodarowania zasobów.

Co do siedziby przy Miedzianej, gdzie wymyślono i pierwszy raz wręczono Paszporty – doczekał się niedawno rozbiórki. Nagroda ma się dobrze. Może dlatego, że tworzą ją ludzie i ich kreatywna myśl, a nie dokumenty czy budynki. Idea w tym kontekście ma większą trwałość niż beton i stal.

BARTEK CHACIŃSKI, WSPÓŁPRACA PIOTR SARZYŃSKI

REKLAMA

21.10.2022
15.01.2023

WALKA
O ULICE

WARSZAWA

W

BUDOWIE

FESTIWAL

WYBRZEŻE KOŚCIUSZKOWSKIE 22

MUZEUM sztuki nowoczesnej w Warszawie